

प्रकाशकीय

नेपाल एकीकरण गरिंदा हिन्दू (बाहुन क्षेत्री) लाई राज्यको हरेक तहमा स्थापित गर्ने र आदिवासीलगायत अन्यलाई विस्थापित गर्ने राज्यका कानून, नीति र व्यवहारले २३८ वर्षसम्म निरन्तर आदिवासीहरूको पहिचान र अस्तित्व (भूमि, प्राकृतिक स्रोत साधन, भाषा, धर्म, संस्कृति, प्रथा, परम्परा र आध्यात्मिक विश्वास) नामेट गर्ने कार्य गर्‍यो। यसको विरुद्धमा आदिवासीहरूले विगतमा पटक पटक संघर्ष गर्दै आए। यही संघर्षका कारण राज्यले २०४६ सालको परिवर्तनपश्चात् संवैधानिकरूपमा नेपाललाई बहुजातीय र बहुभाषिक राष्ट्रको रूपमा घोषणा गर्‍यो। राज्यले आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८ ल्याएर आदिवासीहरूको कानूनीरूपमा पहिचान गर्‍यो।

आदिवासी/जनजातिहरूको राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, भूमि तथा प्राकृतिक स्रोतमाथिको सार्वभौम अधिकारलाई राज्यको नीति तथा कानूनद्वारा उल्लंघन गरेको हुनाले त्यसको समाधानको खाका अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन नं. १६९ ले दिनसक्ने निष्कर्षका साथ अनुमोदनको एजेण्डा अगाडि सारियो। यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनले सहजीकरण गर्ने कार्य गर्‍यो।

सर्वप्रथम सन् २००४ मा लाहुर्निपले अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको अनुमोदनको औचित्यबारे राष्ट्रिय स्तरको सेमिनार गर्‍यो। सन् २००५ मा नेपालका प्रचलित ऐन कानून र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १६९ को तुलनात्मक अध्ययनसमेत गर्‍यो। जसलाई अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन, नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ र आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानद्वारा संयुक्तरूपमा आयोजित अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १६९ र शान्ति निर्माणमा राष्ट्रिय स्तरको सम्वाद गोष्ठिमा प्रस्तुत गरियो।

सन् २००४ अगष्ट ९ मा तत्कालीन प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले सार्वजनिकरूपमा महासन्धिलाई नेपाल सरकारले अनुमोदन गर्ने प्रतिवद्धता जाहरेपछि औपचारिकरूपमा महासन्धिको अनुमोदनले मान्यता पायो। त्यस्तै सोही वर्ष जातीय विभेद उन्मूलन गर्न महासन्धि अनुगमन समिति (CERD) मा लाहुर्निपले पेश गरेको छायाँ प्रतिवेदनअनुरूप महासन्धि नं. १६९ नेपाल सरकारले अनुमोदन गर्नुपर्छ भनी सिफारिस गरेपछि संयुक्त राष्ट्रसंघीय स्तरमा अनुमोदनको विषयले स्थान लियो। सन् २००६ मा पुनर्स्थापित व्यवस्थापिका संसदले यस महासन्धि अनुमोदनको संकल्प प्रस्ताव पारित गर्‍यो।

यस महासन्धिलाई वि.सं. २०६४ भदौ ५ गते नेपाल सरकारले अनुमोदन गर्‍यो। यस महासन्धिको प्रवर्द्धनमा निर्णायक भूमिका निर्वाह गर्ने तत्कालीन व्यवस्थापिका संसदका माननीय सांसदहरू, CERD अनुगमन समितिलगायत अन्य संघ-संस्थाहरू धन्यवादका पात्र बनेका छन्।

महासन्धिको कार्यान्वयन सरकार, आदिवासी तथा अन्य सरकारवालहरूको सचेतता र सहकार्यमा मात्र सम्भव हुनेछ। महासन्धिको अनुमोदनले आदिवासीहरूको हक अधिकारलाई प्रत्याभूत गरेको छ, र सम्पूर्ण आदिवासीहरूले यसको जानकारी पाउन जरूरी छ। तसर्थ, सम्बन्धित सबै सुसूचित बनुन् भन्ने उद्देश्यले नेपाली भाषामा अनूदित यो निर्देशिका प्रकाशन गरिएको छ।

यस निर्देशिकामा शुभकामना दिनुहुने माननीय कानूनमन्त्री नरेन्द्रविक्रम नेम्बाङ, आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानका उपाध्यक्ष जितपाल किरात र मन्तव्य दिनुहुने पूर्व माननीय सांसद विजय सुब्बाप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं। साथै, अनुवादक सञ्जय शेरचनका साथै तस्वीरहरू उपलब्ध गराउने किरात आवाज पाक्षिकलाई समेत धन्यवाद छ।

शान्तिकुमारी राई

अध्यक्ष

नेपालका आदिवासीहरूको मानवअधिकार सम्बन्धी वकिल समूह (लाहुर्निप)

(प्रकाशक संस्थाहरूको तर्फबाट)

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ
आदिवासी तथा जनजाति गैरसरकारी संस्था
महासंघ नेपाल

जातीय भेदभावविरुद्ध राष्ट्रिय मञ्च

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला सञ्जाल

सेन्जी लि

निर्देशक

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन
नेपाल

मिति : २०६५ असार

शुभकामना १

पत्र संख्या:-

नेपाल सरकार

माननीय कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रीज्यूको

निजी सचिवालय

फोन नं. कार्यालय: ४-२२२८७४

निवास:

सिंहबरबार, काठमाडौं

विषय:- शुभकामना

मिति: २०६३।३।३०

आदिवासीहरूले लामो समयदेखि माग गर्दै आएको अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १९९ लाई सम्बोधन गर्दै २०६४ साल भदौ ५ गते राज्यद्वारा अनुमोदन गरियो। यस महासन्धिलाई नेपालले बाध्यात्मक रूपमा पालना गर्नु पर्ने र नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ अनुसार नेपाल कानून सो सरह हुने र कुनै नेपाल कानून महासन्धिसंग बाभिएमा सो हदसम्म महासन्धिका प्रावधान लागू हुने हुँदा सरकारले यस महासन्धिको प्रावधानलाई आदिवासीसंग सरोकार राख्ने संविधान, कानून, नीति बनाउंदा र विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा, अक्षरशः लागू गराउन सरकार प्रतिबद्ध छ। यसले आदिवासीहरूको सवाल समस्याको समाधान मात्र नभई उनीहरू प्रति जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्नेछ। यसरी आदिवासीहरूलाई असर पर्ने विषयमा महासन्धिले सरकार र आदिवासीको सहकार्यमा गर्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था सृजना गरेको हुँदा विभिन्न क्षेत्रमा छरिएर रहेका सबै आदिवासीहरूले महासन्धिका प्रावधानको बारेमा सचेत हुन अत्यन्त जरुरी छ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन Project Promote ILO Convention No. 169 को सहयोगमा नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्वन्धी वकील समूह (साहुनिप) द्वारा तयार गरिएको यस अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १९९ को निर्देशिकाले आदिवासी तथा सरोकारवालालाई महासन्धिको बारेमा जानकारी दिने विश्वास लिएको छु साथै अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन र साहुनिपलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

माननीय तरेन्द्र विक्रम नेम्वाङ

मन्त्री मन्त्री

कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय।

My Doc (MF) Bibid

शुभकामना २

प.सं. ०६४।६४
च.नं. ४६८२

आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान

केन्द्रीय कार्यालय
सांचल, सानेपा, ललितपुर

शुभकामना मन्त्रव्य

हरेक क्षेत्रमा पछाडी पारिएका आदिवासी जनजातिहरूको समुचित विकासले मात्र राष्ट्रको सर्वाङ्गीण विकास हुने कुरामा दुई मत छैन । आदिवासीहरूको समुचित विकासमा अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १९९ को महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने भएकोले सरकार, आदिवासी र अन्य सरोकारवालाहरू महासन्धिको बारेमा जानकारी हुन आवश्यक छ ।

यसै सन्दर्भमा अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठनको सहयोगमा नेपालका आदिवासीहरूको मानवअधिकार सम्बन्धी बकिल समूह (लाहुरिप) ले अंग्रेजी संस्करणको म्यानुअललाई नेपालीमा अनुवाद गरी तयार गरेको अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १९९ निर्देशिकाले सम्बन्धित सबै पक्षलाई जानकारी उपलब्ध गराई सचेत बन्न सहयोग पुऱ्याउने कुरामा म विश्वस्त छु । यसका साथै निर्देशिका तयार गर्नको लागि आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराएकोमा अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठन तथा म्यानुअल तयार गरेकोमा लाहुरिपलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

(जितपाल किरात)
उपाध्यक्ष

आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान
सांचल, सानेपा, ललितपुर

उपाध्यक्ष

मन्तव्य

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १६९ संसारभरिको आदिवासी जनजातिहरूको लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी दस्तावेज हो। यस महासन्धिलाई नेपालले पनि २०६४ भदौ ५ मा अनुमोदन गरिसकेको छ।

यसवेला म विशेष गरी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि नं. १६९ अनुमोदनका लागि संसदमा प्रस्तुत गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने भन्ने संकल्प प्रस्तावमा समर्थक भई मलाई सहयोग गर्नुहुने तत्कालीन व्यवस्थापिका संसदका सदस्यहरूमा रोमी गौचन थकाली (मुस्ताङ), माननीय प्रकाशबहादुर गुरुङ (कास्की-३) र माननीय नवराज सुवेदी (प्युठान-२) लाई सम्झन चाहन्छु। वहाँहरूको सहयोग नभएको भए सो संकल्प प्रस्ताव पेश गर्न सकिने स्थिति थिएन।

त्यसको परिणाम नेपाली आदिवासी जनजातिहरूले यति महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी हतियार (International Legal Instruments) प्राप्त गर्ने थिएनौं। त्यस्तै तत्कालीन व्यवस्थापिक संसदका माननीय सभामुख सुवास नेम्बाङबाट उपयुक्त संकल्प प्रस्ताव पारित भएदेखि संसदबाट अनुमोदन हुँदासम्म अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्ने भूमिका नभएको भएपनि यो काम पूरा हुन सहज थिएन। नेपाली आदिवासी जनजातिहरूले वहाँप्रति पनि आभार व्यक्त गर्नुपर्छ भन्ने ठान्छु।

अन्तमा, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन, नेपालको सहयोग र लाहुर्निपको सक्रियतामा यस महासन्धिको बारेमा निर्देशिका बन्न लागेकोमा अत्यन्त खुशी लागेको छ। यसले यस महासन्धिका बारेमा सरल ढंगले बुझ्न र बुझाउन निश्चय नै मद्दत पुऱ्याउनेछ भन्ने विश्वास गर्दछु।

विजय सुब्बा

पूर्व व्यवस्थापिका संसद सदस्य

२०६५ जेठ २९

काठमाण्डौ

विषय सूची

प्रकाशकीय	क
शुभकामनाहरू	
नरेन्द्रविक्रम नेम्वाङ	ख
जितपाल किरात	ग
मन्तव्य : विजय सुब्बा	घ
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन के हो?	१
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन र आदिवासी/जनजाति	३
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १६९ को संरचना	५
कार्यक्षेत्र	६
स्व-पहिचान	७
आत्मनिर्णयको अधिकार	८
स्व-व्यवस्थापन	९
जिम्मेवारी	१०
आधारभूत अधिकार	११
विशेष उपायहरू	१३
परामर्श	१४
सहभागिता	१७
विकास	१९
प्रथा तथा परम्पराहरू	२२
प्रथाजनित कानून	२४
भूमिको अवधारणा	२६
भूमिमाथिको अधिकार	२८
प्राकृतिक स्रोतहरू	३१
खनिज वा अन्य स्रोतहरू	३३
विस्थापन	३६
परम्परागत अर्थतन्त्रहरू	४१
व्यावसायिक तालिम	४४
रोजगारी	४६
स्वास्थ्य	४८
सामाजिक सुरक्षा	५०
शिक्षा	५१
अन्तर्देशीय सम्पर्कहरू	५६
अनुमोदन	५७
सुपरीवेक्षण	६०
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनमा पहुँच	६३
प्राविधिक सहयोग	६५
परिशिष्टहरू	
परिशिष्ट १ : अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १०७ र १६९ अनुमोदन गर्ने देशहरू	
परिशिष्ट २ : अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनका अन्य सान्दर्भिक महासन्धिहरू	
परिशिष्ट ३ : उपयोगी ठेगानाहरू	
परिशिष्ट ४ : अनुमोदन अधि र पछि	

